

MPRA

Munich Personal RePEc Archive

IT-Fornebu – Industrial policy and shifting conceptions of reality

Reinert, Erik S.

Tallinn University of Technology

2005

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/48149/>
MPRA Paper No. 48149, posted 16 Sep 2013 07:34 UTC

IT Fornebu

– næringspolitikk og skiftende virkelighetsforståelse

I november 1995 gav Statsbygg Norsk Investorforum i oppdrag å utrede etterbruken av arealet på Fornebu, som skulle nedlegges som flyplass tre år senere. Dette ble startskuddet til en nasjonal næringspolitisk debatt som i løpet av de neste årene skulle anta store dimensjoner. Avgjørelsen om å legge den nye flyplassen på Gardermoen var et resultat av en «omkamp» på Stortinget, etter at det først ble besluttet at Oslos nye flyplass skulle ligge på Hurumlandet. Denne omkampen skulle vise seg bare å være barnemat i forhold til IT Fornebu-saken, som skulle bli gjenstand for så mange som tolv stortingsbehandlinger, i stor utstrekning nettopp resultater av «omkamper».

Erik S. Reinert er siviløkonom (MBA Harvard), sosialøkonom (Ph.D. Cornell) og professor i Technology Governance and Development Strategies ved Tallinn University of Technology i Estland. Han ledet i mange år en internasjonal industribedrift, og arbeidet mellom 1995 og 2001 som forskningsleder ved Norsk Investorforum. Hans bok «Global økonomi. Hvordan de rike ble rike og hvorfor de fattige blir fattigere» (Spartacus Forlag 2004) går nærmere inn i diskusjonen om norsk næringspolitikk.

Av Erik S. Reinert

Rundt omkring i verden finnes det flere hundre kunnskapspark eller inkubatorer – slik IT Fornebu var planlagt å være – og de har så godt som alle en eller annen form for offentlig finansiering. Som deltager i en prosess som for meg på forhånd så ut til å bli ukontroversiell plankekjøring, melder derfor spørsmålet seg om hvorfor nettopp dette inkubatorprosjektet ble så kontroversielt og satte sinene i kok, mens de fleste andre slike prosjekter blir etablert uten stor politisk uenighet?

I etterpåklokskapens lys synes årsakene å falle i to hovedkategorier: a) det jeg oppfatter som en norsk utakt på 1990-tallet i forhold til resten av Europa, Asia og USA når det gjelder forståelse av

kapitalismens drivkrefter og næringspolitikk, og b) en politisk strid der IT Fornebu ble slagmarken i oppgjøret omkring Arbeiderpartistaten.

Disse faktorene forsterket hverandre gjensidig. Prosjektet kom etter hvert til å røre ved dype strenger i det norske samfunn – omkring rettferdighet og fordeling – og debatten ble også et eksempel på hvordan kraftfulle metaforer vant virkelighetsforståelsen i det offentlige rom.

Fagøkonomisk ble Fornebu-saken fremfor alt en kamp mellom ulike økonomiske virkelighetsforståelser, men ikke langs den trygge aksene der man under den kalde krigen hadde kunnet plassere de aller fleste økonomiske debatter. Dette forvirret ikke minst pressen, som i denne saken ofte harselerte med politikere, spesielt Fremskrittspartiets, som nektet å innta sin forventede plass langs høyre-venstre aksene. Politisk fikk Fornebu en både forutsigelig og viktig sentrum-periferi dimensjon, men som nevnt ble, noe uventet, planene om kunnskaps-senteret også en slagmark for et prinsipielt politisk oppgjør rundt Arbeiderpartistaten. Etter mitt syn var dette siste elementet en hovedårsak til at prosjektet til slutt ble så vingestekket som det ble.

Bakgrunn og kronologi

Norsk Investorforum var i utgangspunktet en interesseorganisasjon for aktive eiere som samlet det vi kan kalle «produksjonskapitalister». Under IT Fornebu-perioden hadde organisasjonen rundt 45 medlemmer. I motsetning til aktive «finanskapitalister» og passive «kuponklippere», som begge lever av finansielle investeringer, og «kremmere», som lever av kjøp og salg, har kapitalismens teoretikere siden slutten av 1800-tallet sett på slike «produksjonskapitalister» som en egen rase. I norsk politisk debatt og presse, selv relativt seriøse, omta-

les alle disse kategoriene kapitalister populært som «rikinger».

Ulike typer rikinger har imidlertid ulike funksjoner i samfunnet. Skillet mellom ulike typer kapitalister var vesentlig hos norsk-amerikaneren Thorstein Veblen (1857–1929), en av USAs desidert mest innflytelsesrike økonomer noensinne, og hos den østerrikske sosialisten Rudolf Hilferding (1877–1941). En forståelse av ulike typer rikinger og deres funksjoner er etter mitt syn helt nødvendig for å forstå dynamikken bak Fornebu-prosjektet, noe jeg kommer tilbake til senere i artikkelen.

15. januar 1996 leverte Norsk Investorforum sin utredning «Fremtidig næringsutvikling på Fornebu» til Statsbygg. Min artikkel om tekno-økonomiske paradigmeskifter i PLAN Nr. 4-5/2002 går i detalj inn på tankegangen som kom til å prege prosjektet på Fornebu, og gjentas derfor ikke her. Et av Investorforums høyest profilerte medlemmer, Fred.

Olsen, solgte seg samme år ut av et lignende prosjekt i Singapore. Fred. Olsen hadde lenge vært opptatt av økonomiens lange bølger, og mente at kostnadsnivået i Norge var for høyt til tradisjonell industri. I den nye fremtidige industribølgen mente han imidlertid at Norge igjen kunne bli konkurransedyktig basert på innovasjoner i høyteknologiindustrier.

Som så mange andre slike teknologiparker eller inkubatorer (bokstavelig «rugekasser») fra Chicago og Kuala Lumpur til Kista utenfor Stockholm var Fornebu-visjonen basert på å skape synergi ved å samle innovative bedrifter i beslektede næringer, for dermed å øke innovasjonsevnen og overlevelsesnivået hos dem alle. Logikken bak slike inkubatorer var på mange måter ulik industrisamfunnets logikk. Mens industrisamfunnet var preget av at kontakt mellom arbeidere virket forstyrrende på produksjonen – det var som om det hang et skilt som ba arbeiderne 'henge igjen sin sjel i garderoben', som økonomen Sombart sa det – ble mange teknologiparker bevisst konstruert med ekstra brede korridorer som skulle oppmuntre til kontakt og nettverksbygging.

Erfaring fra utlandet hadde imidlertid vist at flere av de eksisterende teknologiparkene hadde svakheter. Noen av dem, slik som Kista, var døde etter kort tid. Andre var blitt rene eiendomsprosjekter. Fornebus attraktive beliggenhet skulle utnyttas til å skape det man i California kalte en innovasjonslandsby, der arbeid og fritid kunne integreres innenfor samme område og skape økt trivsel. Terje Mikalsen, som var Norsk Investorforums styreformann og drivende kraft i det meste av den perioden som omtales her, var blant annet opptatt av at Fornebu skulle fungere for barnefamilier med to karrierer. Bolig og arbeid skulle integreres på en måte som gjorde det mulig for for-

eldrene å spise formiddagsmat med barna i barnehagen rett rundt hjørnet for jobben. Som i Seattle, en by med et like lite sjarmerende klima som Oslo, skulle livskvaliteten gjøre at området trakk til seg internasjonal høykompetent arbeidskraft. Det var hele tiden klart at verdiskapningsvisjonen måtte styre prosessen, eiendomsutviklingen måtte ikke bli 'halen som logret hunden'.

I første omgang syntes prosjektet å seile i ren medvind. Samme år som rapporten til Statsbygg ble levert, i 1996, vedtok Bærum kommune Kommunedelplan 1 for Fornebu der det fremgår at «Området skal kunne romme et kunnskapsorientert senter for høyteknologisk næringsvirksomhet på nasjonalt og internasjonalt nivå». I mars 1997 følger Jagland-regjeringen opp med støtte til planen om etablering av et IT- og kunnskapssenter på Fornebu, i Langtidsprogrammet (St. meld. nr. 4 (1996–1997)). På høsten 1997 begynner imidlertid problemene å melde seg. Disse knytter seg til to elementer: regjeringen Jaglands avgang i oktober og statens rolle som deltager.

I brev til Stortinget datert 10. november 1997 skriver Norsk Investorforum følgende: 'Det har vært reist spørsmål om hvem som skal stå for finansiering. *IT Fornebu AS har i sine planer tatt utgangspunkt i en ren privat finansiering.* Vi registrerer imidlertid at det i budsjettproposisjonen legges opp til en fordeling mellom offentlig og privat finansiering. Også dette er en løsning som vi er villige til å drøfte. I så fall ber vi om et forslag fra myndighetene' (understrekning i originalen). Til tross for at dette i utgangspunktet ikke var IT Fornebus ønske, beslutter likevel Stortingets administrasjonskomité – mot Sosialistisk Venstrepartis stemme – at staten skal være med som deltager i IT Fornebu. I Administrasjonskomiteens innstilling heter det at Sosialistisk Venstrepartis medlem 'har merket seg at næringsminister Sponheim har uttalt seg kritisk til en slik etablering på Fornebu' og stemmer mot etableringen av kunnskapssenteret.

Tirsdag 9. desember 1997 hadde Norsk Investorforum etter flere forsøk fått innvilget et møte med den nye Bondevik-regjeringens næringsminister Lars Sponheim. Jeg husker klart at de erfarne møtedeltagerne fra Investorforum kom tilbake fra dette møtet i sjokk etter en opplevelse som hadde gått helt på tvers av det de var vant til i møter mellom næringsministere og industri. Sponheim hadde innledet møtet med å la være å hilse på deltagerne, og han fulgte raskt opp etterpå med offentlig å omtale Terje Mikalsen og Fred. Olsen som «mørkemenn».

Etter hvert ble det klart at Sponheim ønsket et oppgjør med det han oppfattet som Arbeiderpartistatens korporative elementer, samarbeidsformen mellom staten og privat sektor. IT Fornebu ble

arenaen der denne kampen ble utspilt, og uten å forstå denne kampen er det heller ikke mulig å forstå hvorfor det ble elleve «omkamper» om IT Fornebu i Stortinget. Som næringsminister og Venstres formann ble det Sponheim som fikk kjøre denne saken for regjeringen.

Næringsutvikling og kokkelimonke

Siden kapitalismens fødsel i Venezia under renesansens har samarbeid mellom privat og offentlig sektor i praksis vært en del av systemets kjerne, også i Norge. Da jernbanen ble bygget ut, bestemte privat sektor hvor jernbanen skulle gå, mens staten bidro med finansiering, ofte på 50 prosent. Dette var en gang god konservativ politikk, nå var dette blitt «samrøre» og «kokkelimonke», det siste et begrep som ble introdusert av Høyres næringspolitiske talsmann Ansgar Gabrielsen. Dette synet fikk også stort sett støtte hos landets fagøkonomer, som så godt som alle tilhører den nyklassiske standard-skolen.

Det politiske bildet var broget. Høyre fulgte Chicago-økonomenes teori, der passivitet blir kjernen i den økonomiske strategien. Denne teorien bygger på at alle økonomiske aktiviteter er kvalitativt like som bærere av økonomisk vekst: det spiller ingen rolle for et lands velstand hva det produserer. Fremskrittspartiets holdning var langt mindre dogmatisk enn Høyres, og hadde på en måte med seg næringslivets intuisjon – i strid med nyklassisk økonomisk teori – at det faktisk spiller en rolle hva et land produserer. Det tradisjonelle Arbeiderpartiet, som med en meget aktiv næringspolitikk «bygget landet» etter den andre verdenskrig, hadde sans for en visjon basert på teknologi. Det mer «moderne» Arbeiderpartiet, med en nyklassisk økonom som leder, lå langt nærmere Høyres strategi der det mest ansvarlige er å la være å ta aktive avgjørelser. Venstre var for næringsdrivende og kapitalister bare de var små nok. Senterpartiet var bekymret over de distriktpolitiske konsekvensene, og Sosialistisk Venstreparti hadde fjernet seg helt fra Marx' visjoner om teknologisk utvikling og borgerskapets rolle i denne (se nedenfor), og konsentrerte seg om fordelingsproblematikken.

Samtidig oppstod det en offentlig debatt der en gruppe som hovedsakelig bestod av importørene av informasjonsteknologi til Norge uttrykte at de ikke hadde behov for noe IT-senter. Hele poenget med IT Fornebu var jo nettopp å skape norske *eksportører* av teknologi, og det var derfor lite tilfredsstillende å oppleve hvorledes teknologiimportørene unisont ble akseptert som det eneste legitime talerør for industrien. IBM, hvis egen hovedforskning er uhyre sentralisert, ble talerør for hvor desentraliserende denne teknologien var. I denne debatten ble informasjonsteknologiens potensial til desentra-

lisert bruk, systematisk sammenblandet med den sterke sentraliseringen man opplevde av *forskning og produksjon* av ny teknologi. Samtidig med at man i EU var bekymret over at en overveldende del av all forskning og kompetanseutvikling skjedde i et meget begrenset geografisk område fra England via Tyskland og Frankrike til Nord-Italia – det etter hvert meget omtalte banan-formede området – var konklusjonen i Norge at en konsentrasjon av forskning og produksjon stred mot den nye teknologiens indre logikk.

Et annet element der utviklingen i Norge skilte seg fra andre deler av verden var at flere miljøer følte sin monopolstilling truet av IT Fornebu, og derfor arbeidet for status quo. I USA ville det være utenkelig at University of California i Berkeley skulle forsøke å forhindre at Stanford University fikk bevilgninger til å starte ny utdanning. I Norge falt det helt naturlig at NTNU og trondheimsmiljøet skulle føle seg truet av en ny konkurrent i Oslo, og det ble derfor ansett som helt legitimt at man mobiliserte politisk makt for å forhindre at det skulle skje noe nytt.

I Italia finnes det ulike næringsorganisasjoner som tar seg av ulike industriers interesser. *Confindustria* tar seg av storindustriens interesser, mens andre organisasjoner tar seg av små- og mellomstore bedrifter og håndverksbedrifter. I Norge følte NHO sin posisjon som næringslivets eneste talerør som truet. Samtidig hang NHOs teknologiforståelse fast i tradisjonell industri og nyklassisk økonomi. Dersom økonomisk utvikling i Schumpeters ånd består i «kreativ ødeleggelse», var det manglende mangfoldet i Norge – forekomsten av små monopoler – en bremsekloss som opprettholdt status quo. At ulike aktører av historiske årsaker hadde ulike høner å plukke med ledende eksponenter for IT Fornebu, som Fred. Olsen og Gudmund Hernes, gjorde heller ikke debatten mer oversiktlig.

Utakt i forståelsen av kapitalismen:

Norge vs. Europa

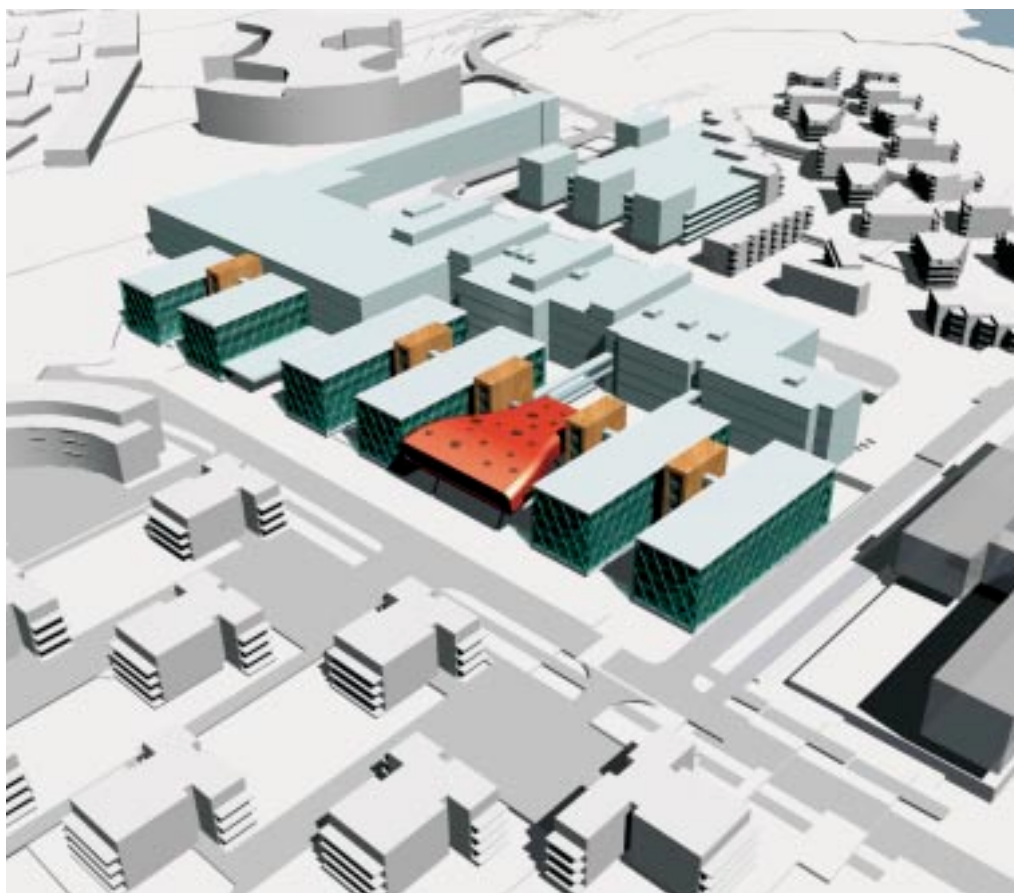
'Gjennom sine stadige forbedringer av produksjonsinstrumentene, med enormt forbedrede kommunikasjonsmidler, trekker borgerskapet alle nasjoner – selv de mest barbariske – inn i sivilisasjonen'. Denne visjonen av borgerskapets entreprenører og teknologiens rolle i økonomisk utvikling stammer ikke fra en konservativ markedsøkonom, men fra Karl Marx' *Kommunistiske Manifest* fra 1848. Selv om de var uenige i Marx' løsninger på kapitalismens problemer, var generasjonen av økonomer som fulgte etter ham stort sett enige i Marx' beskrivelse av innovasjoner og borgerskapets entreprenørskap som selve kjernen i kapitalismens dynamikk. I 1902 kom de første to bindene av den tyske økonomeren Werner Sombarts store verk om den

moderne kapitalismen. For Sombart hadde kapitalismen tre drivkrefter: entreprenøren, den moderne stat, og den dynamiske «maskinprosessen», det vi i dag ville kalle det nasjonale innovasjonssystemet. Med disse drivkreftene på plass trengte kapitalismens aktører kapital, arbeidskraft og markeder.

Året etter Sombarts første to bind om kapitalismen, i 1903, kom første bind i den store norske økonomen Torkel Aschehougs (1822–1909) verk *Socialøkonomik*. I tillegg til sitt professorat på Universitetet i Oslo var Aschehoug en konservativ stortingspolitiker. Også for Aschehoug var det entreprenørskap og det vi i dag ville kalle «aktiv eierskap» og lederskap som var økonomiens viktigste drivkrefter, selv om han brukte det for oss noe uspiselige begrep «driftsherrer». *'I de fleste Næringsveie gjælder det, at ingen Forretning kan arbeide sig opp til en betydelig Stilling eller vedligeholde en saadan uden under Ledelse af overlegen Dygtighed. I Driftsherrenes indbyrdes Konkurrence er det alltid Dygtigheden, ikke Kapitalrigdommen som i Længden gjør Udslaget...'* I 1990-årenes virkelighetsforståelse var disse «produksjonskapitalistenes» rolle blitt så perifer at man ikke reagerte på at næringsministeren kalte to ledende representanter for «mørkemenn». Kapital i seg selv var blitt økonomiens drivkraft.

Etter den andre verdenskrig ble økonomifaget formalisert og matematisert, og faktorer som ikke kunne formaliseres og kvantifiseres – slik som Sombarts faktorer entreprenørskap, stat og teknologi – forsvant fra teorien (de ble «eksogene»). Økonomenes forståelse av kapitalismen ble redusert til det som for Sombart bare var hjelpefaktorer: kapital, arbeidskraft og markeder. Disse kunne formaliseres og utgjorde nyklassisk økonomisk teori. Etter hvert ble det imidlertid klart at den nyklassiske standardteorien var lite tilfredsstillende som instrument for økonomisk politikk, og den type teori Sombart og Aschehoug representerte kom i 1990-årene sterkt tilbake under navnet schumpeteriansk eller evolusjonær økonomisk teori. Igjen var det innovasjoner og entreprenørskap som kom i fokus som systemets drivkrefter, for alvor etter at Alan Greenspan i 1994 mente at det bare var Joseph Schumpeter og hans teorier om innovasjoner som kunne forklare fremgangen i USAs økonomi. OECDs TEP-prosjekt – *Technology and The Economy* – på begynnelsen av 1990-tallet gjorde schumpeteriansk økonomi til hovedinnfallsvinkelen til næringspolitikk i Europa, med unntak av Norge.

EU opprettet tidlig et eget generaldirektorat for innovasjoner i Luxemburg, der jeg selv på 1990-tallet som «ekspert» tilbrakte til sammen flere uker med å vurdere hvilke innovasjonsprosjekter EU burde støtte. Gjennom Jacques Delors' White Paper om vekst og konkurransedyktighet fra 1993 og EUs

Green Book om innovasjoner fra 1996 ble grunnlaget lagt for en schumpeteriansk næringspolitikk i Europa. I dette perspektivet var Fornebu-visjonen nesten triviell både som idé og størelse. I Norge derimot representerte den en nokså fremmed nytenkning. I Sverige hadde det siden 1939 eksistert et schumpeteriansk økonomisk miljø i Industriens Utredningsinstitut, og verdenskonferansen i The International Joseph A. Schumpeter Society ble i 1996 holdt i Stockholm. I Danmark vokste det tidlig opp et schumpeteriansk miljø både ved Universitetet i Aalborg og ved Handelshøyskolen i København. I Finland spilte miljøet rundt ETLA – The Research Institute of the Finnish Economy – samme rolle for spredningen av schumpeteriansk teori og politikk. Et slikt miljø manglet i Norge, der man kunne ta embetseksamen i sosialøkonomi uten noen gang å ha hørt om Schumpeter. Som i den tyske filosofen Hans Magnus Enzenbergers bok *Norwegische Anachronismen* var Norge i utakt med resten av Europa, denne gangen når det gjaldt økonomisk virkelighetsforståelse for næringspolitikk.

Også i USA var konflikten mellom nyklassisk økonomisk teori og virkeligheten stadig økende. Chicago-økonomenes retorikk var at offentlige myndigheter skulle holde fingrene av fatet i

IT-senteret på Fornebu, med Terminalbygget bak det planlagte Portalbygget ut mot den nye Snarøyveien. (Foto: IT Fornebu Eiendom AS)

næringspolitikken. Virkeligheten var at Chicagos borgermester Daley brukte et titalls millioner på et høyteknologisenter av samme type som Fornebu. I Norge var det Chicago-økonomene – ikke det som skjedde i Chicago – som dominerte næringspolitikken.

Dette gjorde også at næringspolitiske motebølger fikk en annen vri i Norge enn i resten av verden. Mens Porter-prosjektene de fleste steder i verden brakte Schumpeter og innovasjoner inn i sentrum av debatten, fikk det norske Porter-prosjektet en mer nyklassisk vri med et mer statisk fokus på klynger *per se* – ikke innovasjoner.¹ Fra 1993 koordinerte jeg i noen år Nordic Innovation Network, en gruppe av nordiske innovasjonsøkonomer, og det var frustrerende å oppleve hvorledes denne tankegangen hadde så meget dårligere vekstforhold i Norge enn ellers i Norden. At Norge i begynnelsen av 1990-årene – mens oljepengene rant inn – reduserte sine bevilgninger til forskning som prosent av nasjonalproduktet, ble møtt med hoderystning av mine kolleger fra resten av Europa. Mens resten av Europa i eksplosivt voksende grad satset på forskning og innovasjoner, hersket det her hjemme i langt større grad det Schumpeter kalte 'det banale syn at det er kapitalen i seg selv som er kapitalismens egentlige drivkraft'.

Nullsumsspill og seirende metaforer: sugerør og indrefilet

Uten at jeg påstår at denne personen var representativ for noe som helst, er et klart minne fra debatten rundt IT Fornebu den unge journalisten som intervjuet meg, og som var helt overbevist om at dersom Fred. Olsen tjente mer penger måtte det bety at andre fikk mindre penger. Fra uminnelige tider før renessansen hersket synet på økonomien som et nullsumspill: den ene kunne ikke bli rik annet enn på bekostning av en annen. Dette synet ble også sanksjonert av Aristoteles. Moderne økonomisk vekst ble først mulig da man innså at på samme måte som Universet er i stadig utvidelse, kunne også økonomien være det. Det var innovasjonene som gjorde at økonomien kunne vokse, og med Francis Bacon (1561–1626) ble innovasjon et honnørord. De som tjente penger på innovasjoner ble nyttige, fordi de gjorde kaka større for alle.

Meget av IT Fornebu-debatten ble preget av en helt annen logikk enn denne, av logikken fra kampen om lokalisering slik den fant sted i modne industrier. Denne kampen kan være et ekte nullsumspill. Den store pizzafabrikken kan enten ligge på Stranda eller et annet sted, ikke begge steder. Med helt nye teknologier, spesielt nettverksteknologier, må imidlertid logikken bli en annen. Det er ikke noe motsetningsforhold mellom en jernbanestasjon på Gol og en jernbanestasjon i Oslo, det er

faktisk i Gols interesse at det finnes en jernbanestasjon også i Oslo. «*You can't be the periphery of nothing*», sier man i amerikansk distriktpolitikk. En ny paradigmebærende industri, som damp, elektrisitet eller informasjonsteknologi brukes til å oppgradere all annen eksisterende industri, og når man hever kompetansenivået i slike næringer er metaforen at «tidevannet løfter alle båter» langt mer passende enn nullsumsspillet.

Den offentlige debatten omkring IT Fornebu kom faktisk til å bli preget – og kanskje også vunnet – av vellykket bruk av slike metaforer. I kortversjon: Norsk Investorforum var en «rikmannsklubb» som var i ferd med å skaffe seg «indrefiletet av det norske eiendomsmarkedet» ved hjelp av et «sugerør inn i statskassen». Dette var foregått ved at «noen hadde snakket sammen». Iscenesettelse og regi var ved Norsk Investorforums sekretariatsleder Per Morten Vigtel, «Norges dyktigste lobbyist». Det måtte være klart for alle at slik kokkelimonke ikke kunne være i landets interesse.

Jeg hevder ikke på noen måte at slike bekymringer ikke er legitime. Det er imidlertid et problem at som vist ovenfor ønsket Norsk Investorforum i utgangspunktet en privat finansiering av prosjektet, det var Stortinget som ville ha med staten som partner. Et annet problem er det at vellykket industripolitikk på mange måter er schumpeteriansk kokkelimonke. Siden slutten av 1400-tallet har nasjonalstatene industrialisert ved å dele ut privilegier for eksempel i form av patenter og tollbeskyttelse. Det var bestandig noen næringer som fikk patenter og tollbeskyttelse og andre som ikke fikk det, og kriteriene for dette var nok sjelden demokratiske. Kriteriet må være at prosessen er noenlunde transparent, at man følger markedsverdier, ikke opplagt nedvurderer én av to kandidater med samme kompetanse, og at resultatet av denne politikken gjør at den økonomiske kaka til alles fordel blir større.

Sveriges meget vellykket industripolitikk etter den andre verdenskrig er også et godt eksempel på udemokratisk schumpeteriansk kokkelimonke. Den svenske schumpeterianske økonomen Erik Dahmén (født 1916) teorier om «development blocks» gav Michael Porter ideen til sine så berømte 'clusters' eller «næringsklynger». Fra 1951 arbeidet Dahmén som økonom i Scandinaviska Enskilda Banken. Under Schumpeter-konferansen i Stockholm i 1996 fortalte Dahmén hvordan han hver onsdag spiste lunsj med bankens eier og storinvestor Marcus Wallenberg og diskuterte industripolitikk. Wallenberg på sin side var i løpende kontakt med den svenske finansministeren Gunnar Sträng (som satt som statsråd i Sverige fra 1945 til 1976, mellom 1955 og 1976 som finansminister). Bortsett fra at Strängs parti jo var valgt, var denne formen for

industripolitikk helt klart også en udemokratisk samrøre, men det skaffet Sverige industribedrifter som Volvo og Elektrolux, som lenge var vesentlige for å skape velstand i Sverige.

Ambisjonsnivået senkes

Det opprinnelige IT Fornebu-prosjektet hadde ambisjoner om å skaffe Norge internasjonal spisskompetanse innen de nye teknologiene. Det unike ved dette prosjektet var etter mitt syn at det stod investorer bak som både hadde erfaring og kapital til å delta i slike prosjekter, det nærmeste Norge kom typen Wallenberg. Slike investorer og deres kompetanse – mer enn deres kapital – er helt klart mangelfullt i Norge. Måten høyteknologiinvestorer – som Bill Boeing og Bill Gates i Seattle – tjener penger på, sprer velstand i hele det lokale arbeidsmarkedet. Å være med på å få til denne samme effekten i Norge var undertegnede beveggrunn for å være glad for å være en del av prosjektet. Da regjeringen fikk Orkla, en produsent av modne merkevarer, på banen som et alternativ til IT Fornebu var det plutselig veldig tydelig at denne *kompetansedelen* – som for meg var det bærende i hele prosjektet – overhodet ikke ble forstått. Det Nietzsche kalte ånds- og viljekapital var tydeligvis ikke en del av den norske forståelsen av kapitalismen.

Terje Mikalsen, en av Norges få internasjonale investorer i denne typen teknologi, arbeidet frem til mai 2001 meget aktivt for å trekke internasjonal kompetanse til Fornebu gjennom møtevirksomhet i store deler av verden. Det prosjektet som kom lengst var utviklingen av et trådløst «vandrenett» i samarbeid med Telenor, Cisco, Hewlett-Packard og Compaq. Dette var en teknologi som i dag er svært utbredt. Høyteknologiverdenen består imidlertid av korte teknologiske «mulighetsvinduer» (*windows of opportunity*) som åpnes, der de som lynraskt investerer, og deretter fort opparbeider seg produksjonsvolum og markedsandeler, vinner spillet. Her er det ikke bare stordriftsfordeler og samdriftsfordeler, men også det Alfred Chandler kaller '*economies of speed*' som er utslagsgivende. De stadige forsinkelsene i utbyggingen på Fornebu lot seg ikke kombinere med de raskt endrede teknologiene.

Konklusjon: En politisk høyre-venstre allianse diametralt motsatt den japanske

Jeg nevnte innledningsvis at Fornebu-prosjektet skapte forvirring langs høyre-venstre akse, og det er ved å gå inn i denne problematikken at man forstår hovedårsaken til at debatten om et høyteknologiserende i Norge ble så forskjellig fra den samme debatten i resten av verden. Forvirringen skyldes likhetspunktene mellom den radikale Karl Marx og

den konservative Joseph Schumpeter, og den viser etter mitt syn hvor fattig, innsiktsløs og passé høyre-venstre akse er blitt i praktisk politikk etter Berlin-murens fall.

Da Karl Marx, med sin kraftfulle visjon av kapitalismen som et teknologidrevet samfunns-system, skulle finne løsningen på kapitalismens problemer grep han til den engelske økonomen David Ricardos arbeidsverditeori. Dette var en teori som lå svært fjernt fra den tyske tradisjonen Marx kom fra. I sin mekanistiske økonomiske teori hadde David Ricardo, som også er liberalismens far, så godt som ingen plass for teknologi (annet enn at teknologi skapte prisfall på varer), kunnskap, innovasjoner, lederskap eller aktivt eierskap. I Ricardos handelsteori anbefales land å holde seg til sitt komparative fortrinn, selv om dette fortrinnet skulle ligge i steinalderteknologi. I Ricardos teori – dagens nyklassiske økonomiske standardteori – er det lett for en nasjon å spesialisere seg på å være fattig, i økonomiske aktiviteter som ikke krever innovasjoner.

I Joseph Schumpeter, en østerriksk økonom som i mange år underviste på Harvard, fikk Karl Marx sin motpost på den politiske høyrefløyen. I forordet til den japanske utgaven av hans grunnleggende bok *Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung* forteller Schumpeter hvor lik hans visjon av samfunnsutviklingen er Marx' visjon, selv om de politisk står på hver sin ytterfløy. Da Japans økonomiske strategi skulle staves ut etter den andre verdenskrig, vant en høyre-venstre allianse av marxister og schumpeterianere kampen mot nyklassisk økonomisk teori. Japan skulle ikke spesialisere seg på å selge sin billige arbeidskraft, slik David Ricardo ville foreslått, de skulle spesialisere seg på høyteknologi.

I Norge skapte IT Fornebu en økonomisk-politisk høyre-venstre allianse mot seg som nærmest kan beskrives som det stikk motsatte av den japanske høyre-venstre alliansen fra 1945. Her hjemme var det de ricardianske liberalistene på høyresiden, uten snev av Schumpeters teknologiforståelse, som allierte seg med ricardianerne på venstresiden, der Marx' dynamiske teknologisynt var forsvunnet og man nokså ensidig fokuserte på fordeling. Dagens Næringsliv eksemplifiserer denne alliansen: en ultraliberalistisk redaksjonell linje kombinert med et antall dyktige journalister fra Klassekampen (15 av dem, ifølge en av avisens journalister under IT Fornebu-debatten). Høyrefløyen (liberalistene) og venstrefløyen (fordelingsmarxistene) var skjønt enige om at et teknologiprojekt på Fornebu ikke hadde noe for seg. Antagelig er de det ennå, og så lenge vi har nok oljepenger å bruke er det ikke sikkert det blir klart at de prinsipielt tar feil.

Note:

1 Se min artikkel 'Porter-prosjektet, økonomisk teori og norsk industripolitikk', i *Praktisk Økonomi & Ledelse*, No. 1, 1993, side 57–66.